

HOSPODAŘENÍ S VĚCMI UMĚNÍ

Pozvání, jehož se mi od vás, vážení pánové, dostalo, považuji za pozornost projevenou takzvané mladé literatuře, a pokud jsem té věci práv, chtěl bych mluvit za její skupinu či aspoň ve shodě s ní.

Umění je disciplína ve smyslu vědeckém i ve smyslu kázně. Chci tím říci, že umění z latentního bohatství národa skládá tvar a při kolektivním životě styl, jenž volky nevolky je přijímán a žit.

Definice umění bývají jednostranné, a proto spíše věc zatemňují, než objasňují. Aniž zvolíme jednu z množství těchto definic, přece víme, který úsek práce a která kulturní mohutnost je zahrnuta v tento pojem.

Umění je tak důležitá složka života, že je již neúčelné dožadovati se pro ně pozornosti. Je uznáváno a toto uznání klade na umění určité požadavky. Umění je zveřejněno. S věcmi umění společnost hospodaří jako s kterýmikoli jinými statky kulturními.

Hospodaření s uměním je naším vlastním tématem.

Myslím, že při této akci s věcmi umění lze rozeznávat:

A. Hospodaření s díly.

B. Hospodaření s potenciální energií auktorů.

Uvedená hospodaření je možno rozdělití opět v tento smysl:

A. Hospodaření s díly:

1. Díla a knihovny.
2. Díla a divadla.
3. Díla a rozhlas.

B. Hospodaření s energií auktorů:

1. Umělecké školy.
2. Kritika.
3. Odměny spisovatelů.

Mám na mysli především literaturu, ale poznámky, které přečtu, platí snad s určitými obměnami i pro ostatní umění.

Nuže, přistupme k hospodaření s díly, a to k odstavci *díla a knihovny*.

Společnost, uvědomujíc si užitečnost literatury, dala výraz svému smýšlení zákonem o veřejných knihovnách z roku 1919, jímž se zdráhavě nařizuje, aby obce o určitém počtu obyvatelstva zřídily knihovny o určitém počtu knih.

Knihovna (podle znění zákona) má býti instalována ve vhodné místnosti a její správa je svěřena vzdělanému knihovníku. Ze sbírek jsou vyloučeny knihy dráždící senzačním způsobem čtenářovu fantazii, knihy snižující tendenčním způsobem celé vrstvy obyvatelstva a knihy směřující proti celistvosti státu.

Toto pokrokové ustanovení je plno dobré vůle, ale zároveň nemůžete neshledati, že je neúplné a nesrozumitelné, neboť:

Obce nemají prostředků k zřizování knihoven.

Je obtížné a snad nemožné stanovit, která kniha nezřízeným způsobem dráždí fantazii čtenářovu.

Nelze objektivně stanovit, která kniha tendenčně zlehčuje celé vrstvy obyvatelstva, neboť nelze ani obecně určit, která kniha je užitečná a která je škodlivá.

Myslím, že kulturní čtenář snáší každou tendenci, jde-li o ušlechtilého a čistého básníka. Kdyby strůjci c. k. čítanek byli takovými básníky, měli by dnes právo býti čtení. To, co je odsuzuje, není jejich rakouské vlastenectví (které může směřovati proti celistvosti státu), nýbrž servilnost a maloduchost. Zákaz a stahování básnických knih připomíná policejní strachy. Zajisté každý brání svého názoru, ale ve věcech ducha jediná možná zbraň je duch. Nad jiné zdá se mi maloduchým z přemíry vlastního vlastenectví zbavovati práv cizího básníka pro jeho vlastenectví. Pomník Petófiho neměl býti zastřen ani na jediný den.

Tato poznámka o neúplnosti knihoven, kdyby byly zřízeny ve smyslu zákona, nemluví nikterak pro to, aby bylo do nich pojato všechno básnické dílo. Je samozřejmé, že stát a společnost si vždy budou vybírat, a tu, aby se volba potkala s výsledkem, je nutno pominouti sudidla umělecká a mluvit o posláních vzdělávacím. Jeho jménem budou z knihoven vyřazeni všichni prokletí a znepokojení básníci, všichni duchové, jejichž krása je krvavá a temná, všichni blázínkové, kteří v málo účelné a přece nejkrásnější hře vážili slovíčka z hloubky

neuvěřitelného vytržení. Mám obavu, že budou vyřazeni největší básníci a že bude v každé společnosti popularizována popisná epika, jednající o hrdinství, jehož lze užít v pracovním či politickém dni.

Je to tak nutné a toto poznání určuje výšku zájmu o veřejné knihovny.

Vymezujeme-li vztah k veřejným knihovnám, je dlužno opakovati, že knihovny neslouží literatuře, nýbrž lidovému vzdělání. Sbírká má být snadno pochopitelná, a i tehdy musí knihovník opatrně a vhodně knihami manipulovati, neboť jejich obsah jen tehdy bude chápán, najde-li čtenář v zásobě již nabytých vědomostí k němu připojení. Věci, pro něž ve vědomí čtenářově není osvojovacích představ, zůstanou nesrozumitelné právě tak jako kniha psaná cizím jazykem. Umění se musí smířiti s tím, že knihy nevyhovující ve smyslu relativní duševní hygieny, je dlužno považovati pro širší obec čtenářskou za neprospěšné.

Při takovém zúčtování literatura vychází naplano. Vyslovený závěr je vzhledem k potřebám krásného písemnictví téměř negativní, ale snad by se dalo přece něco dělat.

Statistika přesvědčuje, že v knihovnách jest poptávka po banální četbě o dobrodružstvích, lásce atd. Za této skutečnosti se zmíněné ústavy do značné míry mýjejí s vlastním vzdělávacím posláním a čtenáři jsou namnoze utvrzováni v omylu, že bavíce se činí zadost povinnosti se vzdělávati.

Nuže, což kdyby bylo upuštěno od zneužívání propagace umění, stažena všechna beletrie a knihovny organizovány na podkladě pracovních odborů, aby intelektuálové, řemeslníci a dělníci se mohli dobrati vyššího vzdělání ve svých disciplínách?

Krásné písemnictví je rovněž odbor. Lze jen vítati, budou-li lidé vzdělaní obecně a vzdělaní ve svých věcech čísti básníky; ale proč čtenáře vzdělávati na jejich zádech? Pokračovací školství a osvětová činnost mají dosti vlastních prostředků.

Kdyby byly veřejné knihovny organizovány ve smyslu pronesené poznámky, literatura našla by v nich rovněž své místo. Byla by zastoupena dvěma oddíly. Díly klasickými a soudobou literaturou. Byla by v nich všechna díla vysoké básnické úrovně.

Aby se čtenáři mohli orientovati v takto zřízených knihov-

nách, bylo by nutno, aby již ve školách se užívalo knihoven, jako se užívá slovníku, jako příručky ke studiu a k práci, a nikoli jako zásobárny čtiva.

Jak velice by mohly takovéto knihovny býti užitečné, lze ukázati na mnoha věcech. V posledních letech konjunktury a zaměstnanosti mnoho rodin za pomoci státu nebo z vlastních prostředků si vystavělo domky. Valná většina těchto staveb je špatná, neboť zedničtí mistři, kteří je prováděli, nemají a nemohou mít ani potuchy o nových stavebních materiálech a o nejzákladnějších požadavcích moderního bydlení. Je zbytečné vypočítávati všechny do očí bijící chyby a všechny možnosti, které při tomto stavebním rozmachu byly ztraceny. A přece deset odborných monografií v každé knihovně mohlo přesvědčiti stavitele i stavebníky o lepší, účelnější a levnější stavbě. Totéž platí o truhlářství a snad o všech řemeslech.

Na nízkou úroveň je četba básníků či knížek jenom zá-
bavných nevhodný lék. Zřekněme se propagace umění, pokud průměr života nebude zvednut aspoň nad škody a nad nesmysly. Škola, poukazujíc na skladbu, řeč a výrazové prostředky básnické, udělá pro literaturu víc než zmatená a divoká popularizace knih. Ale zdá se, že hlavně na středních školách ubylo valně příležitosti obírat se těmito věcmi, neboť se již neklade taková váha na čtení a překlad básnických děl.

Zdá se mi, že povinné vyučování má vždy lepší výsledky než vyučování dobrovolné, a tak ať jsou knihovny jakkoli zřízeny, stanou se užitečnějšími, bude-li jejich návštěva a četba nucená, právě jako školní docházka. (Násilí podobného druhu se provádí v Rusku a v Turecku.)

Pravil jsem, abychom se zřekli propagace umění, dokud průměr života nebude zvednut. Toto horlení neupírá ovšem širokým vrstvám práva na účast při básnické tvorbě. Víím, že tato potřeba je stará a živelná. Na každém vývojovém stupni lidé čas od času zakoušejí vzruch, který připomíná povznášející krásno anebo jím vskutku je. Jde o to, aby tento sváteční stav byl žit a nikoliv sněn nad knihou. Jde o to, aby byl zvládnut ušlechtilou ideou formy, jde o to, abychom byli věrni zahlédnuté kráse, jde o to, aby básníci byli parafrázováni prostou prací úkolovou, neboť každá záměruplná činnost je tvorba a umění není nic více.

Přistupme nyní k výkladu o divadle.

V pojetí, jež jsem naznačil, funkce veřejné knihovny blížila se úkolům pokračovacího školství. Je-li dovoleno jítí dále touto řadou, budou velká divadla universitami. Domnívám se, že činnost těchto ústavů udává výši umělecké kultury národní a že nikterak nemá býti obrazem soudobého lidového vkusu. Tento požadavek je maximalistický. Jsem přesvědčen, že Národní divadlo a divadla velikých měst budou více či méně dostatečná jen tehdy, nebudou-li míti, rostouce z kulturního bohatství národa, jiné ctižádosti než býti právě nejdokonalější ve smyslu kritiky výlučně umělecké. Divadlo přímo hospodaří se scénickou básní, realizujíc ji vlastním uměním. Povinností divadla je tvořiti soudobé hodnoty jevištní z textů starých a moderních. Nelze připustiti samostatné úkoly vzdělávací, tím méně úkoly finanční. Nechtě si divadlo nevydělává peněz na úhradu svých potřeb, ústav experimentální patologie je na tom stejně, pokud jde o peněžní prosperitu, ale veřejný rozpočet (který bývá zatížen vydáními často bláhovými) je povinen a zdá se mi i ochoten hraditi schodek. Národ vybudoval divadlo ze svých ubohých prostředků k evropské výši, není nicotná námitka, že by ho stát neudržel?

Chtěl bych užít názvu cyklu vašich přednášek. Každé finanční hospodaření v divadle zdá se mi špatným hospodařením se statky kulturními. Divadlo musí šetrně nakládati s penězi, jichž se mu dostává, ale je-li v područí své pokladny, provozuje úspěšné kýče a hovic banálnímu vkusu zároveň jej povyšuje na vkus vládnoucí. Divadlo takto závislé dezorientuje auktora, jenž snadno uvěří svému úspěchu, i obecnostvo, které nemá povinnost býti kritičtější než poradní sbor. Divadlo má autoritu a věci, které prošly scénou, jsou právem považovány za vybraná díla. Divadelní správy mohou býti posuzovány jen pokud jde o ducha a tvorbu; podnikatelské a účetní schopnosti jsou vítány, ale netvoří podmínku.

V první části rozpravy jsem se trošičku zříkal básní a básníků. Teď pro ně bez výhrady mluvím, neboť divadlo je jim vyhrazeno.

Divadlo není osvětový ústav ani muzeum. Je živým dějištěm básně, a tu, aby jeho činnost byla vskutku tvořivá a neopakovala jen jakýsi úspěšný tvar, je mu třeba pokusných scén odpovídajících vědecké laboratoři.

Kterýsi intendant Národního divadla, intendant nikoli bez

porozumění pro věci umění, napsal v novinářském článku, že se na první scénu nehodí experiment. To je ovšem omyl. Každé nové představení je experiment, a pokud jím není, je zhola zbytečné. Zamýšlená krása neskýtá jistoty, že bude jako krása demonstrována. Ale bez této odvahy či, jak se říká, drzé domyšlivosti budeme hráti vždy hůř a hůře, neboť výboj, hledání a obměňování forem je podmínka nejen pokroku, ale i normálu.

Energie divadel je kinetická a síly, které hnaly divadelní mlýn v letech devadesátých, jsou dávno tytam. Je marno hledati uplynulé vody. Kdysi čistý divadelní tvar dnes by působil zrudně. Soudobý život uvolňuje nové energie, a jestliže nebudeme tvořiti z nich, prohospodařili jsme svoji věc.

Po divadle měl bych se zmíniti o hospodaření uměleckým dílem při filmové produkci, ale vše, co bych mohl říci, bylo by negativní či obráceno do budoucnosti.

Při rozhlasu je věc táž. Rozhlas má všechny předpoklady státi se žurnálem v nejlepším smyslu. Někdy snad bude popularizovati výsledky všech prací a vykoná mnoho ve věcech výchovy i umění. Ale dosud nenašel rozhlas ani přijatelný způsob pro svá sdělení. Mluví barvitě a třaslavě jako špatný recitátor, komolí výslovnost, klade špatný přízvuk a špatné délky. Drhne dechovou hudbu a tamburáše, zpívá v něm jakýsi folklór pražských pivnic, provozuje zrudnou zvukomalbu při svých kaširovaných hrách atd. Jeho přednášky nejsou organizovány a jsou povýtce nudné.

Myslím, že se zde nedá mluvit o hospodaření uměleckými díly.

O potenciální energii auktorů ve vztahu k hospodaření (slovu, jež se věčně opakuje) chci mluvit jen krátce.

Umělecké školy, pokud jsou, mají učební osnovu mimo část historickou rozvrženu na dvě otázky. Co se má dělat a jak se to má dělat.

První není, myslím, důležitá, a zná-li někdo odpověď na druhou, nebude nikdy dost výmluvný či názorný, aby to někomu pověděl či ukázal.

Na malířských školách se žáci naučí malovati, na hudebních školách se naučí provozovati hudbu či naučí se pravidlům, jichž je šetřiti při hudební kompozici, avšak nikde se nenaučíte umění.

Nicméně myslím, že jsou umělecké školy vesměs dobré, protože povyšují či, chcete-li, snižují umění na řemeslo. Žák je nucen obírat se materiálem a neimprovizuje proti jeho duchu. Toť výhoda, jež ho vzdaluje diletantismu. Škoda, že tyto ústavy nevzdělávají své žáky i v naukách vzdálených zamýšlenému umění, či lépe, škoda, že nepřijímají teprve tehdy, když obecné vzdělání uchazečů bylo dokončeno. Je ovšem pravda, že každá škola věří jen ve vlastní způsob umění a vnuká již ve třetím semestru studentům paličácký odpor k své pravdě; ale přece se každý naučí kreslit a malovat.

Budoucí literáty, pokud vím, vzdělává nejlépe filologie.

Pisemskij radil prý kterési mladé herečce, jež prokázala určité umělecké schopnosti, aby po dvacet let hledala v strastiplných příhodách životní zkušenost. Věřil prý, že se může jenom tak státi umělkyní. Rozumí se, že v této radě se netají vybídky k takzvanému bohémství.

Mluvme konečně o kritice.

Může-li býti literatura usměrňována, neděje se to jinak než kritikou.

Dovolte mi, abych opakoval staré vyznání: Kritika je nauka o tvarech a řádu uměleckém, výsledek její činnosti je pak umění souditi.

Žádáme tedy od kritiky, aby určovala dílo po stránce jazykové, po stránce slovesného výrazu, aby vymezovala jeho skladebný zákon a všechno, co spadá v pojem formy. Věcí literární kritiky je vyjmenovati vztahy a poměr určité umělecké skutečnosti k ostatním hodnotám životním a kulturním. Jest jí rozeznávati vlivy prostředí a vlivy doby. Jest jí sledovati vlastní úsilí tvůrčí, řád či svévoli ducha.

Až potud je kritika vědou, ale stává se uměním, prohlubujíc poznání skutečnosti vlastní tvorbou kritickou k obrazu dokonalosti.

Je ovšem třeba, aby v kritice vládl duch univerzální, nehašteřivý, duch, který nepovyšuje vlastní zálibu na příkaz a nezatrácuje dílo, jehož ideologie je mu nepřístupná. Nelze odmítati knihu pro tendenci, pokud tato znásobuje umělecký výraz, pokud je zvládnuta formou, pokud obě tyto věci se prostupují a v sobě se koření. Je-li idea knihy nesprávná, můžeme toho litovati či odsuzovati orientaci, nikoli dílo. Kolik nesmrtelných básní vzniklo z bludů. Kolik bylo scestných

gěníů. Přejeme si, aby tato knížata umění přisvědčovala životním kladům, aby byla prvá při revolucích či při reformách, ale jejich duch nás jímá, i když tomu tak není. Nechceme umění pro umění, ale nechceme ani jeho služebnost. Umění je svébytná disciplína, v níž zní hlas doby, hlas přítomnosti a ovšem i jejich zbraně. V tomto volání dlužno spatřovati jen modernost díla nebo jeho odvrácenost.

Většinou však bývá výsadou básníků předcházeti svoji dobu, povinností kritiky pak zůstává posunovati čas své země podle básnických hodin. Jinak hospodaří kritika špatně. Vzpomeňte si na Máchu, na Hlaváčka a na všechny ostatní.

Poslední v řadě mých poznámek jsou odměny spisovatelů. Auktorový honorář.

Nakladatel, jako to činí primitivní kritikové, posuzuje knížku podle fabule, a tak by věru nebyl div, kdyby některý moderní *Odpoutaný Prométheus* nenalezl nakladatele.

Odměna auktorovi řídí se podle poptávky čili opět podle fabule. Je-li příběh senzační a odpovídá-li právě vládnoucímu vkusu, bývá peníz slušný. K tomu konci má být věc psána prostředně.

Bylo by bláhové se domnívati, že knihkupecký trh bude hospodařiti s energií spisovatelů a bude je míti k tomu, aby psali tak, jak mohou nejlépe.

Stát zvětšuje pracovní možnosti auktorů tím, že jim dává maličké příspěvky na studijní cesty. Literární ceny je dlužno považovati za vyznamenání, nikoli za odměnu.

Úhrnem platí pravidlo, že spisovatel si musí vydělávati peníze neliterární prací, nejčastěji novinářstvím. Zdá se mi, že je to kulturní ztráta, neboť to platí i o těch, kteří již před mnoha lety prokázali právo, aby mohli býti živi ze své práce, a nikoli ze svého podělkářství.

Tím končím svoje poznámky o hospodaření s věcmi umění.